स्थौल्ये दार्ढ्यं भवति तावत्येव कार्य्या। शिष्टाचारा-
द्विशेषो ज्ञेयः। पादस्तम्भावुदग्दक्षिणसंस्थानौ कृत्वा
तुला प्राग्भारा कार्य्या। "पश्चिमे तोलयेत्कर्त्तॄन् अन्य-
स्मिन् मृत्तिकां शुभामिति" पितामहस्मरणात्। पूर्व-
पश्चिमसंस्थानौ कृत्वोदग्भारा वा कार्य्या। "धारयेदुत्तरे
पार्श्वे पुरुषं दक्षिणे शिलामिति" नारदस्मरणात्।
घटाङ्गत्वेन तोरणादिकं कार्य्यमित्याह पितामहः
"तोरणे तु तथा कार्य्ये पार्श्वयोरुभयोरपि। घटादुच्चतरे
स्यातान्नित्यन्दशभिरङ्गुलैः। अवलम्बौ तु कर्त्तव्यौ तोर-
णाभ्यामधोमुखौ। मृण्मयौ सूत्रसम्बद्धौ घटमस्तक-
चुम्बिनाविति"। घटारोहणमाह नारदः "शिक्यद्वयं
समासज्य घटकर्कटयोर्दृढम्। एकशिक्ये तु पुरुषमन्यत्र
तोलयेच्छिलाम्"। "धारयेदुत्तरे पार्श्वे पुरुषन्दक्षिणे
शिलाम्। पिटकम्पूरयेत्तस्मिन्निष्टकापांशुलोष्टकैरिति"।
इष्टकाभिर्ग्रावभिः पांशुभिर्लोष्टैर्वेत्यर्थः। माषराशि-
भिरपि पेटकम्पूरयेत्। "माषराशिमथापिवेति" स्मृत्य-
न्तरवचनात्। पितामहोऽपि" "शिक्यद्वयं समासज्य
पार्श्वयोरुभयोरपि। प्रागग्रान् कल्पयेद्दर्भांस्तत्र विप्रः
ससाहितः। पश्चिमे तोलयेत्कर्त्तॄनन्यस्मिन्मृत्तिकां
शुभाम्। इष्टकाभस्मपाषाणकपालास्थिविवर्जितामिति"।
अत्र इष्टकापाषाणयोर्वर्ज्यत्वोक्तिः समुच्चयनिराकर-
णार्था नतु विकल्पनिराकरणार्था पूर्वोदाहृतनारद-
वचने तयोरपि विधानात्। "एतेन मृत्तिकापाषाणादीनां
सम्भूय तोलनकर्त्तृत्वमिति मतमपास्तम्। मृत्तिकाशिलेष्ट-
कादीनामेकार्थत्वात् "तुल्यार्थास्तु विकल्पेरन्निति" न्यायेन
विकल्प इति मिताक्षरायाम्। विष्णुरपि "अत्रैकशिक्ये
पुरुषमारोपयेत् द्वितीये प्रतिमानं शिलादीति"।
समतानिरीक्षणार्थं राज्ञा तद्विदो नियोक्तव्याः। तथा
च पितामहः "परीक्षका नियोक्तव्यास्तुलामान-
विशारदाः। वणिजो हेमकाराश्च कांस्यकारास्तथैव
चेति"। नियुक्ताश्च निरीक्षेरन्नित्याह नारदः। "सुव-
र्णकारा वणिजः कुशलाः कांस्यकारकाः। तान्तुलाम-
न्ववेक्षेरन् तुलाधारणकोविदाः इति"। निरीक्षणं प्रत्याह
पितामहः "कार्य्यः परीक्षकैर्नित्यमवलम्ब्य समो
घटः। उदकञ्च प्रदातव्यं घटस्योपरि पण्डितैः।
यस्मिन्न प्लवते तोयं स विज्ञेयः समो घट" इति।
अवलम्बसमः तोरणयोर्लम्बमानौ यौ मृत्तोयावलम्बौ
तयोः समः। नारदोऽपि "प्रथमारोहणे ग्राह्यं
प्रमाणन्निपुणैः सह। तुलाशिरोभ्यान्तुल्यं तु तोरणन्य-
स्तलक्षणमिति"। तोलनानन्तरं कर्त्तव्यम्पितामह
आह "तोलयित्वा नरं पूर्वं पश्चात्तमवतार्य्य तु।
घटं तु कारयेन्नित्यं पताकाध्वजशोभितम्"। तत आवा-
हयेद्देवान्विधिनानेन मन्त्रवित्। वादित्रतूर्य्यनिर्घोषै-
र्गन्धमाल्यानुलेपनैः। प्राङ्मुखः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्राङ्-
विवेकस्ततोवदेत्" इति। विवादानुरूपं प्रश्नम्पृच्छ-
तीति प्राट् तद्विवेचयतीति विवेकः प्राट् चासौ विवेकश्च
प्राड्विवेकः। ततोऽभियुक्तं तोलयित्वाऽवतार्य्य
धर्म्मावाहनादारभ्याभियुक्तशिरसि पत्रबन्धनान्तं साधा-
रणविधिं कुर्य्यात्। घटपूजायाङ्गन्धादिविशेषन्नारद
आह "रक्तैर्गन्धैश्च माल्यैश्च दध्यपूपाक्षतादिभिः।
अर्चयेत्तु घटं पूर्वं ततः शिष्टांस्तु पूजयेदिति"। शिष्टा
नवशिष्टानिन्द्रादीन्। पत्रबन्धनानन्तरं मन्त्रयेत् प्राड्वि-
वेक इत्याह पितामहः "घटमामन्त्रयेच्चैव विधिनानेन
शास्त्रवित्"। विधिना मन्त्रेण शास्त्रवित्प्राड्विवेकः।
मन्त्रश्च तेनैव दर्शितः" "त्वं घट! ब्रह्मणा सृष्टः परी-
क्षार्थं दुरात्मनाम्। धकाराद्धर्ममूर्त्तिस्त्वण्टकारात्
कुटिलं नरम्। धृतो धारयसे यस्माद्घटस्तेनाभिधी-
यसे। त्वं वेत्सि सर्वभूतानां पापानि सुकृतानि च।
त्वमेव देव! जानीषे न विदुर्य्यानि मानवाः। व्यवहा-
राभिशस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छतीति"। शोध्यस्या-
भिमन्त्रणञ्चाह याज्ञवल्क्यः "तुलाधारणविद्वद्भि-
रभियुक्तस्तुलाश्रितः। प्रतिमानसमीभूतो रेखां कृत्वा-
ऽवधारितः। त्वन्तुले! सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता।
तत्सत्यं वद कल्याणि! संशयान्मां विमोचय। यद्यस्मि
पापकृन्मात! स्ततो मां त्वमधो नय। शुद्धश्चेद्गमयो-
र्द्ध्वम्मां तुलामित्यभिमन्त्रयेदिति"। तुलाश्रितः तुला-
मारूढः। प्रतिमानसमीभूतः प्रतिमानेन मृदादिना
समीकृतः। रेखां कृत्वावतारणे साम्यचिह्नं कृत्वा
अभिमन्त्रणमेवावतारणानन्तरं कार्य्यम् अवतारित इति
क्तदर्शनात्ततः प्राड्विवेकः तुलाधारकं शपथैर्नियम्य
शिरोगतपत्रकं पुनर्घटमारोपयेत्। अतएव नारदः
"समयैः परिगृह्याथ पुनरारोपयेन्नरम्। निर्वाते वृष्टि-
रहिते शिरस्यारोप्य पत्रकमिति"। समयैः शपथैः परि-
गृह्य नियम्य। ते च विष्णुना दर्शिताः। "ब्रह्मघ्नो
ये स्मृता लोकाः ये लोकाः कूटसाक्षिणः। तुलाधारस्य
ते लोकास्तुलान्धारयतो मृषेति" पुनरारोहणकालेऽभि-